

Izvodi iz sjećanja pojedinih učesnika pobune mornara u Austro—Ugarskoj floti februara 1918. u Boki kotorskoj

UDK 323.26:359.11:949.71 (262.37) »1918«

Mnogi misle da je pobuna mornara 1918. izbila u kotorskom zaljevu. Godine 1957. pojavio se u izdanju bečkog »Globusa« roman Franza Xawera Fiaschakera o pobuni pod naslovom »Kotor«. Austrijanac Friedrich Wolf je dao svojoj drami naslov »Kotorski mornari«, a Bruno Frei svojoj historijskoj monografiji »Crveni mornari iz Kotora«. Pobuna je međutim izbila u tivatskom zaljevu, ispred obale Đenovića. Čitav bokokotorski zaljev od ulaza (rt Oštro, otok Mamula, rt Arza) pa do dna zaljeva, do Kotora, smatrao se jedinstvenom ratnom lukom. Atribut kotorski dakle, može slobodno biti sinonim za bokeljski.

Na dan pobune 1. februara 1918. od važnijih brodova čiji su mornari učestvovali u pobuni, pozicije njihovih nalazišta su: brod »Sankt Georg«, glavni pobunjenički brod, između obala Đenovića i Luštice, brod »Gäa« ispred obale Đenovića, brod »Novara« ispred obale Đenovića, brod »Helgoland« ispred obale Đenovića, brod »Kaiser Karl VI« između obala Baošića i Luštice, brod »Csepel« ispred obale Baošića, brod »Franz Joseph« ispred obale Krašića.

Evo sjećanja Ludwiga Szekacsa iz Gakova kod Sombora, jednog od istaknutijih učesnika u pobuni, čije su zabilježbe bile najprije pohranjene u Istorijskom arhivu Pančevo.

Početak 1917. godine mobiliziran je u ratnu mornaricu u Puli, gdje je završio obuku, a nakon toga iste godine prekomandovan je u Boku kotorsku, na ratni brod »Gäa«. Taj brod, iako je bio naružan topovima, nije bio ratni, već matični brod ostalog ratnog brodograditelja. Szekacs je imao čin mornara II. klase. Nezadovoljstvo na ratnim brodovima počelo je u jesen 1917. godine zbog sve lošije ishrane ljudstva, dok su oficiri živjeli u izobilju i često bančili po brodovima. Disciplinacija je bila nepodnošljiva. Pri svakom susretu (a susreta je bilo više tokom dana) mornari su morali pozdravljati oficire i stajati pred njima mirno. Odsustva nisu svima davana. U to vrijeme, Sekač, koji nije imao ni punih 18 godina (rođen juna 1899) primjećivao je da se stariji mornari nisu slagali sa prilikama na brodu, sastajali su se, dogovarali, i na kraju davali izraza svom negodovanju. Prišao je njima, iako mlad. Formiran je Komitet mornara u kojemu su bili po dvojica mornara sa svakog broda i redovno se sastajao. Predstavnici broda »Gäa« u Komitetu bili su Mate Brničević i Franc Bajzel.

Pobuna je izbila 1. februara 1918., kada je prema dogovoru ispaljen jedan topovski metak sa broda »Sankt Georg«. Brod »Gäa« se odmah pri-

ključio pobunjenicima i istakao na jarbolu crvenu zastavu. Neki brodovi na kojima ljudstvo nije bilo dovoljno energično, nisu odmah pristupili pobuni, nego kasnije kada su im sa broda »Sankt Georg« zaprijetili otvaranjem vatre. Pobunjeni mornari su odmah razoružali oficire. U početku ih nisu odmah zatvorili, ali kada je kasnije zaprijetila opasnost njihova uticaja na mornare, morali su to učiniti. I Sekač je učestvovao u razoružanju oficira i držao stražu kako kod oficira, tako i kod municije na palubi.

Bilo je dosta ljudi koji su tražili da se pobuna ograniči na »demonstraciju za mir«, što je oslabilo pobunu. Počelo se pregovarati s oficirima. Vođe pobunjenika ispustile su inicijativu, jer su komandanti bili u stalnoj vezi sa Komandom. Tako je došlo do ultimatumu Komande ratne luke pobunjenim mornarima, kojim se traži da se povuku i komanda na brodovima preda oficirima. Komitet mornara je pokušao da pridobije ljudstvo artiljerije i posada svih okolnih tvrđava i baterija, kojima im je Komanda prijetila u slučaju da ne prihvate ultimatum. Nije se uspjelo i otpor je bio slomljen. Tome je mnogo doprinjelo i obećanje oficira da se pobunjeni mornari neće kazniti. Ali obećanje nije održano i oni su bili pohapšeni i odvedeni vezani u zatvor, u Kotor. U Kotoru im je suđeno pred prijekim sudom.

S obzirom da je Sekač bio maloljetan (u Austro-Ugarskoj se punoljetstvo stjecalo sa navršenom 21 godinom života), osuđen je samo na 5 godina robije, a nešto stariji Bajzel dobio je 10 godina. Presuda prijekog suda je bila izvršena i Sekač i Bajzel su vezani sprovedeni u zatvor u Staroj Gradiški, gdje su proveli vrijeme do sloma Austro-Ugarske.

Branko Komljenović (iz Sarajeva) je mjeseca maja 1916. bio prekomandovan iz Pule u Boku kotorsku na ratni brod »Sankt Georg« u svojstvu zaduženog za izdavanje hrane, a Vojislav Plavšić (iz Visokog) je na isti brod prekomandovan iz Pule decembra 1916. u svojstvu kormilara. Obojica su ostali na »Sankt Georgu« do maja 1918., kada je brod odvezen u Arsenal u Tivat. Saznajemo iz njihova sjećanja: 1. februara 1918. godine, točno u podne, brodsko zvono, praćeno sirenom, pozvalo je mornare admiralskog broda »Sankt Georg« na palubu, na unaprijed pripremljenu pobunu. Istog trenutka skinuta je s jarbola austrijska zastava, a podignuta crvena, koja je svojim lepršanjem simbolično inkarnirala nemir mornara. Na znak brodske sirene pobuni su se pridružile sve ostale ratne

jedinice koje su tada bile u bokokotorskom zaljevu. Na svim ratnim brodovima su se zalepršale crvene zastave i počela je odjekivati topovska paljba s brodova. U trenutku samog početka pobune svi oficiri na »Sankt Georgu« su se nalazili na ručku u brodskoj trpezariji. Na znak broskog zvona oficiri su pištoljima izletjeli na palubu, ali su odmah bili razoružani i zatvoreni u svoje kabine, koje su čuvali naoružani mornari. Naročito se vodilo računa o kontraadmiralu Aleksandru Hansu, za koga je Komitet mornara odredio da ga čuvaju dva naoružana mornara. Na »Sankt Georgu« nalazilo se u tom času oko 15 do 20 brodskih oficira raznih či-

nova, na čelu sa komandantom, kapetanom bojnog broda i njegovim pomoćnikom, kapetanom korvete. Pošto je »Sankt Georg« bio admiralski brod, na njemu su se nalazili i generalštabni oficiri (4—6) na čelu sa pomenutim kontraadmiralom.

Drugog dana pobune na »Sankt Georgu« je došla delegacija austro-ugarske suhozemne vojske, koju je poslala Komanda iz Herceg Novog. Cilj delegacije su bili pregovori sa Komitetom mornara, da se sa ratnim brodovima odmah isplovi iz Boke, sa čime se nisu složili mornari Austrijanci i Mađžari.

KRIEGSHAFENKOMMANDO- BEFEHL Nr. 12.

CASTELNUOVO.

14. FEBER 1918.

1.
Res. Nr. 3170.

Standgericht —
gefällte Urteile.

Nachstehendes vom k. u. k. Kriegshafengericht, als Standgericht gegen die Empörer der Kriegsmarine gefälltes Urteil ist sofort in entsprechend feierlicher Weise an alle Offiziere und Mannschaften zu verlautbaren.

Das k. u. k. Kriegshafengericht als Standgericht in Cattaro hat gegen die Angeklagten Tit. Bootsmann Franz Rasch, Deckmatrose II. Klasse Anton Grabar, Res. Waffenquartiermeister Viktor Žužek, Mitr. Vorm. I. Kl. Jerko Sisgoric, Deckmatrose I. Kl. Paul Ubaldini, Gesch. Vormeister I. Klasse Franz Bajzel, Mitr. Vormeister I. Klasse Mate Brnicevic und Deckmatr. III. Klasse Ludwig Székács zu Recht erkannt:

1. Franz Rasch, Bootsmannmaat, vom Stande der Bel. Abt. Kumbor.
2. Anton Grabar, Deckmatrose I. Kl., vom Stande SMS. »St. Georg«.
3. Jerko Sisgoric, Mitr. Vorm. I. Kl., vom Stande SMS. »St. Georg«.
4. Franz Bajzel, Gesch. Vorm. I. Kl., vom Stande SMS. »Gaa«.
5. Mate Brnicevic, Matr. Vorm. I. Kl. vom Stande SMS. »Gaa«.
6. Ludwig Székács, Deckmatr. III. Kl., vom Stande SMS. »Gaa«.

sind schuldig, weil es bei einer am 1. Februar 1. J. nach Verabredung des größten Teiles der in der Bucht von Cattaro befindlichen k. u. k. Kriegsmarine und sodann entstandenen Zusammenrottung einer Masse bewaffneter Marinemannschaft auf den Schiffen der V. Dion., der Kreuzerflottille und den dem Kriegshafenkommmando unterstellten Schiffen durch die in Anwendung gebrachten gewaltsamen Mitteln dahin gekommen ist, dass eine bewaffnete Gegengewalt zur Herstellung der Ordnung und des Gehorsams notwendig erkannt wurde und tatsächlich Land- und Seestreitkräfte herbeigezogen werden mussten, wobei die Angeklagten Franz Rasch, Anton Grabar, Jerko Sisgoric, Franz Bajzel, Mate Brnicevic und Ludwig Székács bis zu dem Zeitpunkte, wo die Gegengewalt schon in Bereitschaft stand, die Teilnahme an dem Verbrechen fortsetzten;

hiedurch haben sie das Verbrechen der Empörung nach § 157 MSIG. begangen und werden hiefür gem. § 444 MSTPO., Abschnitt 2 und der Vdg. des AOK., Op. Nr. 32183 vom 16. März 1915 u. zw.:

Franz Rasch, Anton Grabar, Jerko Sisgoric, Mate Brnicevic — nebst Degradierung bzw. Rückversetzung zum Matrosen des niedersten Soldes (§§ 33 und 35 MSIG.) und nebst dem Verluste aller Ehrenzeichen (§ 46 MSIG.) — zum Tode durch Erschiessen verurteilt.

Franz Bajzel und Ludvik Székács gem. § 444, Abs. 3 MSTPO. und der erwähnten Vdg. des AOK. und zwar Ersterer nebst Degradierung und Letzterer nebst Rückversetzung (§§ 33 und 35 MSTG.) Franz Bajzel zum zehnjähr. und Székács zum fünfjähr. mit einem Fasten und harten Lager in jedem Vierteljahre der Strafzeit verschärften Kerker verurteilt.

Hingegen werden die Angeklagten Viktor Žužek und Paul Ubaldini von der Anklage wegen desselben Verbrechens gem. § 306, Punkt 4 MSTPO. freigesprochen.

An den Verurteilten Franz Rasch, Anton Grabar, Jerko Sisgoric und Mate Brnicevic wurde die Todesstrafe vollzogen am 11. Feber 1918 um 6 h 50 m. vorm.

Bei den Verurteilten Franz Bajzel und Ludwig Székács der Srafvollzug mit 10./II. veranlasst. Paul Ubaldini und Viktor Žužek aus der Haft am 11./II. entlassen.

gez. v. Guseck, FZM.

3. februara 1918. svi su mornari bili iznenađeni kada su ujutro pomoću dalekozora ugledali ratne brodove iz Pule, koji su bili ukotvljeni u Herceg Novome. »Kaznena ekspedicija« se sastojala od tri bojna broda i to: »Erzherzog Karl«, »Ferdinand Max« i »Friedrich«. Brodovi su bili raspoređeni u ratnom položaju, sa okrenutim topovskim cijevima prema ratnom brodu »Sankt Georg« i ostalim brodovima koji su se nalazili u Đenoviću. Istog dana uslijedio je ultimatum da se u najkraćem roku puste brodski oficiri iz pritvora i da se s jarbola ratnih brodova skinu crvene zastave. U protivnom odjeknut će topovski plotuni.

Pošto je ultimatum »kaznene ekspedicije« prihvaćen, pobuna mornara je propala. Neposredno nakon skidanja crvene zastave, nezadovoljni mornari su se razišli po brodu i tražili da se prihvati borba, ali do oružja nisu mogli doći, jer ga je posada Austrijanaca i Mađžara sklonila. Pobuna je bila okončana naročito na štetu mornara Hrvata, Slovenaca, Čeha, Slovaka i Poljaka, jer su ovi zahtijevali nastavak borbe.

Od 4. do 10. februara 1918. nastalo je po svim brodovima masovno hapšenje mornara. Oko 800 pobunjenih mornara zatvoreno je u tvrđave u Kotoru. Vođe pobune mornara su strijeljani, dok su ostali zatvoreni mornari strogo kažnjeni.

Branko Komljenović je bio optužen i pozvan od strane Vojnog ratnog suda u Kotoru na saslušanje zbog toga što je kao profijantski podoficir dozvolio izdavanje hrane pobunjenim mornarima na brodu »Sankt Georg«. Na Sudu se branio time što je bio obavezan da izdaje namirnice, bez obzira na nastale promjene na brodu. Branio ga je njegov pretpostavljeni oficir, intendant, porijeklom Čeh. Vojislav Plavšić, međutim, dao je pobunjenim mornarima crvenu zastavu i radi toga je bio optužen i pozvan na Vojni ratni sud. Kao kormilar bio je zadužen za sve signalne zastave na bojnom brodu »Sankt Georg« (crvene zastave koje su izvjesili brodovi u vrijeme pobune bile su iz sastava signalnih zastava, i to zastave B, jer drugih crvenih zastava brodovi nisu mogli imati). I njega je na Sudu branio njegov pretpostavljeni oficir, porijeklom Čeh. Na Sudu nisu bile dokazane njihove krivnje, a zahvaljujući i njihovim braniteljima Česima oslobođeni su optužbe.

Podaci štampanih spiskova optuženih Gericht des k. u. k. Kriegshafenkommandos Cattaro k 97/18, Marineprozess K 97/18 prikazuju slijedeće brodove čiji su mornari učestvovali u pobuni 1918., daju broj optuženih mornara (u zagradaama je broj članova posade).

- »Afrika« — bolnički brod, optuženo mornara 2.
- »Balaton« — razarač, 850 t, optuženo mornara 7 (99)
- »Buffel« — tender, 97 t, optuženo mornara 1 (19)
- »Csepel« — razarač, 850 t, optuženo mornara 13 (99)
- »Cyclop« — brod radionica, 2150 t, optuženo mornara 11 (93)
- »Dinara« — razarač, 400 t, optuženo mornara 6 (65)
- »Kaiser Franz Joseph I« — krstarica, 4000 t, optuženo mor. 19 (441)
- »Gää« — brod skladište, 13000 t, optuženo mornara 35 (331)
- »Sankt Georg« — oklopni krstaš, 7300 t, optuženo mor. 99 (628)
- »Hergoland« — krstarica, 3500 t, optuženo mornara 3 (340)
- »Huszar« — razarač, 400 t, optuženo mornara 6 (65)
- »Kaiser Max« — brod kasarna u Tivtu, optuženo mor. 11 (75)
- »Kaiser Karl VI« — oklopni krstaš, 6300 t, optuženo mor. 51 (546)
- »Monarch« — bojni brod, 5600 t, optuženo mornara 15 (441)
- »Novara« — krstarica, 3500 t, optuženo mornara 10 (340)
- »Orjen« — razarač, 850 t, optuženo mornara 15 (99)
- »Kronprinz Erzherzog Rudolf« — stražarski brod u Rosama, 6900 t, optuženo mor. 7 (454)
- »Tatra« — razarač, 850 t, optuženo mornara 10 (99)
- »Warasdin« — razarač, 850 t, optuženo mornara 2 (99)

U pobuni su učestvovali i mornari vojnoobaljskih objekata rta Kobile, Herceg Novog, Kumbora, Đenovića i Tivta.

Na kraju je priložena kopija Zapovijesti Komande ratne luke u Herceg Novom od 14. februara 1918. sa potpisom generala Gusecka, a koja je zapovijest bila pohranjena među dokumentima Ratnog arhiva u Beču.

Zapovijest je napisana u formi Izvještaja, a na kraju se potvrđuje da je nad osuđenim vođama pobune mornara Francom Rašom, Antonom Grabarom, Jerkom Šišgorićem, Matom Brničevićem izvršena smrtna kazna 11. februara 1918. u 6.50 sati ujutro.

Bilješke: Zabilješke o Pobuni mornara 1918. — od 1967. u Pomorskom muzeju u Kotoru, sada u Historijskom arhivu Kotor.